

UOT 621.004.05

<https://doi.org/10.30546/678209.2025.01.010>

AZƏRBAYCANDA VƏ DIGƏR ÖLKƏLƏRDƏ BULUD TEXNOLOGİYASININ TƏHLÜKƏSİZLİYİ

¹Verdiyev Sakit Qambay oğlu, ²Mirzəyev Əfqan Elbəy oğlu

Azərbaycan Texnologiya Universiteti

¹s.verdiyev@uteca.edu.az; ²efqan.777@mail.ru

Xülasə: Məqalədə Bulud texnologiyalarının təhlükəsizliyi müxtəlif ədəbiyyatlardan araşdırılmış və müqayisəli təhlili aparılmışdır. Nəticədə göstərilmişdir ki avropa ölkələrində Bulud texnologiyasından istifadə daha yararlıdır. Buna səbəb isə baxmayaraq ki, hələdə bəzi təhlükəsizlik üsullarının işlənilməsinə ehtiyac var amma Azərbaycanla müqayisədə daha əlverişli təhlükəsizlik sistemləri işlənilmişdir.

Açar sözlər. Bulud, təhlükəsizlik.

Giriş. Müasir dövrdə bir çox fəaliyyət sahələrində müvəffəqiyyət qazanmağın əsas amillərindən biri böyük həcmdə verilənlər kütləsini və informasiya axınlarını emal etmək imkanı ilə bağlıdır [2]. Texnologiyanın inkişafı nəticəsində informasiyanın saxlanması, qorunması, və bəzən əldə olunması çox çətinləşir. Bu kimi problemlərin qarşısını almaq üçün təhlükəsizlik sistemləri yaradılmış və bu sahədə yeniliklər əldə olunmuşdur. Azərbaycanda istifadə olunan təhlükəsizlik sisteminə misal olaraq Big Datadır.

Bulud texnologiyası. Bulud texnologiyaları konsepsiyası kompüter texnologiyalarının infrastrukturunun və proqram təminatının bilavasitə şəbəkə mühitində yaradılmasını və istifadə edilməsini təmin edir. Bu texnologiyanın köməyi ilə istifadəçinin məlumatları bulud sistemlərində saxlanılır, emal edilir və eyni zamanda brauzerlərin köməyiylə, emal proqramlarının işə salınması və nəticələrə baxılması təmin edilir. Bulud texnologiyaları sisteminin infrastrukturunu, kompüterlərin hesablama və yaddaş resurslarının klasterləşməsi və virtualaşdırılmasından geniş istifadə etməklə, verilənlərin emal və yadda saxlanması mərkəzlərinin yaradılmasını təmin edir. Bulud texnologiyası uzaqdan lazım olan informasiyalara əldə etməyə və onlardan istifadə etməyi nəzərdə tutulan bir texnologiyadır. Biz lokal və ya internet şəbəkəsi vasitəsi ilə ora qoşula bilərik [3].

Bulud texnologiyaları istifadəçilərə 10-a yaxın xidmət təklif edir. Storage-as-a-service (SaaS) - verilənlərin yadda saxlanması servis kimi. Lazımı disk fəzasının sorğu üzrə təqdim edilməsi. Bu resurs uzaq məsafədə yerləşə bilər. İstifadəçilərə verilənləri yadda saxlamaq üçün yaddaş resursları təklif edir.

Database-as-a-service (DaaS) - verilənlər bazası servis kimi. Verilənlər bazasına məsafədən girişin təqdim edilməsi imkanını yaradır. İstifadəçi üçün bu verilənlər bazası lokal şəbəkələrdə yerləşən baza kimi görünür.

Information-as-a-service (İaaS) - informasiya servis kimi. Verilənlərə API tipli interfeys vasitəsilə məsafədən girişi nəzərdə tutur. Bu birja verilənləri, kredit informasiyası, ünvanların yoxlanılması və identifikasiyası ola bilər.

Security-as-a-service (SaaS)- təhlükəsizlik servis kimi. Bu təhlükəsizlik xidmətlərinin İnternet vasitəsilə təqdim edilməsidir. Təhlükəsizlik strukturunun lokal qurulmasına baxmayaraq, bəzi xidmətlər uzaqdan reallaşdırılır, məsələn, identifikasiya və autentifikasiya, giriş açarlarının generasiyası, saxlanması və ötürülməsi.

Management/governance-as-a-service (MaaS) - idarəetmə servis kimi. Bu digər bulud-servislərin uzaqdan idarə edilməsi servsidir, buraya virtualaşdırma, girişin idarə edilməsi,

müəyyən siyasətlərin (məsələn, təhlükəsizlik) reallaşdırılması daxildir. Biznes xidmətlərinin təşkilini həyata keçirir.

Testing-as-a-service (TaaS) - testləşmə servis kimi. Bu veb-serverlər daxil olmaqla, müxtəlif növ servislərin lokal və ya uzaqdan testləşdirmə imkanının təqdim edilməsidir [1].

Bulud texnologiyasında informasiya təhlükəsizliyi. Texnologiyanın inkişafı artıq yeni saxlama üsullarının yaranmasına səbəb oldu. Bu texnologiyalardan biridə Bulud texnologiyasıdır. Burada biz istənilən miqdarda informasiyanı saxlaya və ya idarə edə bilərik. Burada yaranan ən böyük problem isə Bulud texnologiyasından istifadə zamanı yarana biləcək təhlükələrdən qorunma üsullarıdır.

Bulud təhlükəsiz modelləri, təhlükəsizlik qərarlarına rəhbərlik edəcək proqramlardır ona görə də lazım olan modelləri istifadə etmək lazımdır.

1-Konseptual modellər və ya çərçivələr bu sənəddə CSA (Cloud Security Alliance) məntiqi modeli kimi bulud təhlükəsizliyi konsepsiyalarını və prinsiplərini təsvir etmək üçün vizuallaşdırma və izahatları daxildir.

2-Yoxlamalar modelləri və ya çərçivələri CSA (Cloud Security Alliance) (Cloud Controls Matrix-CCM) kimi müəyyən bulud təhlükəsizlik nəzarətində kateqoriyalara ayırır və ayrındılandır.

3-Referans arxitekturaları bulud təhlükəsizliyini tətbiq etmək üçün ümumiyyətlə ümumiləşdirilən şablonlardır (məsələn, IaaS təhlükəsizlik arayış mimarisi). Onlar olduqca ətraflı, konseptual məhdud və ya müəyyən nəzarət və funksiyaları qədər ola bilər.

4-Dizayn nümunələri xüsusi problemlərə görə yenidən istifadə edilə bilər. Təhlükəsizlik IaaS jurnalının idarəedilməsinə nümunədir. Müraciət memarlıqları kimi, onlar ümumi təcrübə modellərindən spesifik bulud platformalarına qədər az və ya çox abstrakt və ya xüsusi ola bilərlər.

Bu modellər arasındakı xətlər, ümumiyyətlə, nüfuz edən və modelin inkişaf etdiricisinin məqsədləriylə üst-üstə düşür. Onları birbaşa modelin başlığı altında yığmaq səhvdir, amma onları bir araya gətirmək mənalıdır, çünki müxtəlif mənbələrdən bir-birini əvəzləşdirən şərtləri görürük.

• Lazım olan təhlükəsizlik və uyğunluq tələbləri və mövcud nəzarətləri müəyyənə bilərsiniz.

- Bulud provayderinizi, xidmətinizi və paylama modellərini seçin.
- Mimariyi müəyyən edin.
- Təhlükəsizlik nəzarətini qiymətləndirin.
- Nəzarət sahələrini müəyyənə bilərsiniz.
- Boşluqları doldurmaq üçün nəzarəti həyata keçirin.
- Zamanla dəyişikliklərini idarə edin.

Müxtəlif bulud layihələri tamamilə fərqli konfigurasiyalardan və texnologiyadan faydalanacaqları üçün, hətta bir provayderdə də hər bir layihə özü əsasında qiymətləndirilməlidir. Məsələn, provayderdə IaaS-də yerləşdirilən tətbiq üçün təhlükəsizlik nəzarəti eyni provayderdən daha çox PaaS istifadə edən oxşar layihədən çox fərqlənə bilər. Məqsədləri müəyyənəlməkdir, arxitekturanı tərtib etmək və sonra əsas bulud platformasının imkanlarına əsaslanan boşluqları müəyyən etmək vacibdir. Buna görə təhlükəsizlik tələblərini nəzarətə çevirməyə başlamazdan əvvəl bulud təminatçısı və arxitekturasını bilməlisiniz [4].

Bulud texnologiyasının təhlükəsizliyi Azərbaycanda və digər ölkələrdə. Bulud texnologiyası çevik IT xidmətləri təqdim etmək potensialına malikdir. Bulud hesablaşma paradigması altında, Kanada Hökuməti (Government of Canada) təhlükəsizlik və məxfiliyin

bir çox aspektləri üzərində birbaşa nəzarətdən imtina edir və bununla da bulud xidmət təminatçısına etibarlı bir duyğu verir. Eyni zamanda, bulud xidmətlərini istifadə edən Kanada Hökuməti şöbələri və qurumları Kanada Hökumətinin informasiya sistemlərinin məxfiliyinə, tamlığına və mövcudluğuna və bulud xidməti provayderi tərəfindən təşkil olunan məlumatlara görə məsuliyyət daşıyırlar. Kanada Hökuməti şöbələri və agentlikləri bu səbəbdən bulud təhlükəsizliyini anlamaq və risklərin səmərəli idarə olunmalarını təmin etməlidirlər. Bulud hesablama sisteminin qəbul edilməsini təmin etmək üçün bulud əsaslı Kanada Hökuməti xidmətlərini qurmaq üçün integrasiya olunmuş risklərin idarə olunması anlayışı istifadə olunacaq.

Digər bulud təhlükəsizliyi audit profillərindən fərqli olaraq, Kanada Hökuməti bulud PBMM (Qorunan B, Orta Bütövlük, Orta vəziyyəti, Protected B, Medium Integrity, Medium Availability) profili yalnız CSP (Bulud Həll Təmin edicisi, Cloud Solution Provider) bulud xidməti infrastrukturunu deyil, həm də bulud əsaslı Kanada Hökuməti xidmətlərini təmin etmək və istifadə etmək üçün istifadə olunan bütün CSP və GC infrastruktur komponentlərini əhatə edir. IT təhlükəsizliyinə bu vahid yanaşma buludlu Kanada Hökuməti xidmətləri və əlaqəli xidmətlər və ya informasiya yerləşdirmə perspektivləri və xidmət istehlakı və ya informasiya istifadəsi baxımından müvafiq məlumatların müəyyən edilməsi və azaldılması üçün daha güclü bir əsas təmin edir. Şəkil 2-də göstəriləndiyi kimi, GC bulud PBMM profilinin əhatə dairəsi CSP-nin bulud xidmətləri infrastrukturunu (insanlardan, proseslərdən və texnologiyalardan), GC xidmətindən və ya CSP-nin bulud xidmətlərindən, GC-dən olan məlumatları ehtiva edir. bulud əsaslı GC xidmətini istifadəsi və ya GC məlumatlarına və müvafiq GC məlumatlarına aid digər infrastruktur komponentlərinə daxil olmaq üçün istifadə olunan istifadəçi qurğuları və şəbəkələri.

1) Kanada Hökumətinin istifadəçisi bir Kanada Hökumətinin yerli şəbəkəsindən bir bulud əsaslı Kanada Hökuməti xidmətinə daxil olur.

2) Kanada Hökuməti istifadəçisi bir Kanada Hökuməti lokal simsiz şəbəkəsindən bir bulud əsaslı Kanada Hökuməti xidmətinə daxil olur.

3) Kanada Hökuməti istifadəçisi İnternetdən bulud əsaslı Kanada Hökuməti xidmətinə daxil olur.

4) CSP (Bulud Həll Təmin edicisi, Cloud Solution Provider) istifadəçisi CSP (Bulud Həll Təmin edicisi, Cloud Solution Provider)-nin yerli şəbəkəsindən bulud xidmətinə daxil olur.

5) CSP (Bulud Həll Təmin edicisi, Cloud Solution Provider) istifadəçisi CSP (Bulud Həll Təmin edicisi, Cloud Solution Provider)-nin yerli simsiz şəbəkəsindən bulud xidmətinə daxil olur.

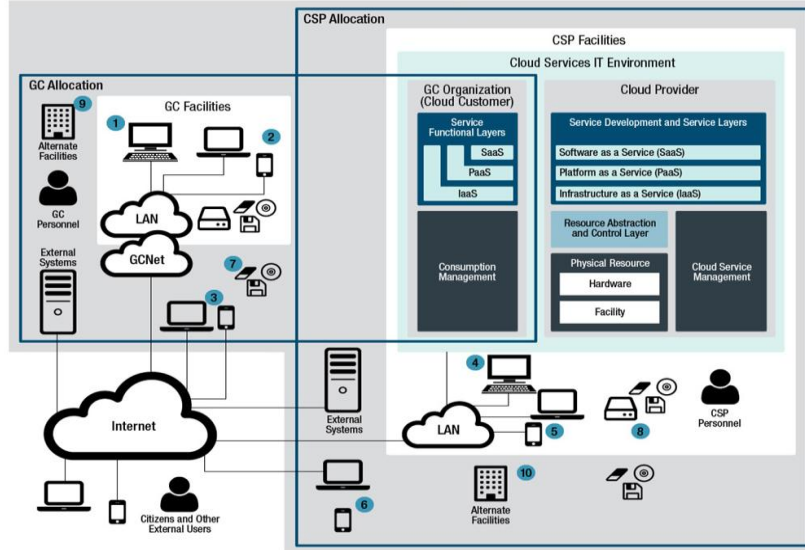
6) CSP (Bulud Həll Təmin edicisi, Cloud Solution Provider) istifadəçisi bulud xidmət mühitinə İnternetdən daxil olur.

7) Kanada Hökuməti istifadəçi, bulud tərəfindən ev sahibliyi edilən məlumatları portativ saxlama mühitində saxlayır.

8) CSP (Bulud Həll Təmin edicisi, Cloud Solution Provider) istifadəçisi GC və ya CSP (Bulud Həll Təmin edicisi, Cloud Solution Provider) məlumatlarını portativ saxlama mühitində saxlayır.

9) Kanada Hökuməti sistemi administratoru buludun yerləşdiyi məlumatın bir ehtiyatı yaradır və ehtiyat mühitini alternativ bir obyektə göndərir.

10) CSP (Bulud Həll Təmin edicisi, Cloud Solution Provider) bulud xidməti fəvqəladə planlarını dəstəkləmək üçün alternativ bir obyektə istifadə edir.

Şəkil 2. Kanada Hökumətinin bulud texnologiyasında təhlükəsizliyinin ümumi sxemi.

Bulud təhlükəsizliyinə bu vahid yanaşmada, GC bulud PBMM profilindəki təhlükəsizlik nəzarətinin əksəriyyəti CSP və GC şöbələri və agentlikləri tərəfindən həyata keçirilməlidir, bəzi təhlükəsizlik yoxlamaları yalnız bir və ya digər tərəfindən həyata keçirilməlidir. Təhlükəsizlik təhlükəsizliyinə nəzarətin olması GC bulud qəbul strategiyasının birbaşa nəticəsidir. Bulud əsaslı təhlükəsizlik təhlili profilləri ilə GC proqramları və GC şöbələri və təşkilatlarının xidmətlərini dəstəkləyən bütün informasiya sistemləri üçün təklif olunan ümumi İTSG-33 PBMM profili arasında deltaı əks etdirir (IT Təhlükəsizliyi Riskin İdarəetmə Təlimatında mövcuddur) [5].

Mövzunun aktuallığı. Bulud texnologiyası çevik İT xidmətləri təqdim etmək potensialına malikdir. Bulud hesablama paradigması altında, Kanada Hökuməti (Government of Canada) təhlükəsizlik və məxfiliyin bir çox aspektləri üzərində birbaşa nəzarətdən imtina edir və bununla da bulud xidmət təminatçısına etibarlı bir duyğu verir.

Tədqiqatın məqsədi. Bulud texnologiyasında informasiya təhlükəsizliyini təmin etməkdir.

Tədqiqat obyekti. İnformasiya sistemləri.

Ölkəmizdə Kanada və digər ölkələrdən fərqli olaraq bulud texnologiyasının təhlükəsizliyini dövlət orqanlarında tətbiq edir. Hazırda dövlət orqanları qarşısında dövlət təşkilatlarının fəaliyyətində şəffaflığın artırılması və iş məhsuldarlığının yüksəldilməsi problemləri durur. Buna görə də dövlətin əhali ilə tez, şəffaf və səmərəli şəkildə qarşılıqlı əlaqə saxlamağa, vətəndaşlara xidmət müddətini azaltmağa, əhəlinin xidmətlərə tələbatını artırmağa, maliyyə effektivliyini yüksəltməyə, inzibati xərcləri azaltmağa imkan verən, korrupsiyanın aradan qaldırılmasına şərait yaradan informasiya sistemlərinin yaradılmasına və istismarına ehtiyacı vardır. Dövlət sektoru çox böyük həcmdə verilənlər toplayır, dünyada heç bir kommertiya strukturunun dövlət və hakimiyyət orqanları qədər verilənlər toplamaq imkanı yoxdur. Lakin bu verilənlərin 70%-i strukturlaşdırılmayıb və mətnlər və müxtəlif sənədlər şəklində saxlanır. Böyük həcmdə və müxtəlif formatda toplanmış bu verilənlərin Big Data texnologiyaları olmadan, relyasion verilənlər bazaları texnologiyaları ilə emalı getdikcə çətinləşir və qeyri-mümkün olur. Big Data texnologiyalarının təhlükəsizliyi üzrə son illər bir

neçə işçi qrup yaradılmışdır. Onlar arasında bir sıra aparıcı ABŞ universitetinin və şirkətinin tədqiqatçılarını birləşdirən Cloud Security Alliance (CSA) qrupu 2011-2013-cü illərdə Big Data texnologiyalarının yaratdığı informasiya təhlükəsizliyi problemlərini analiz etmiş və bir neçə analitik hesabat hazırlamışdır [6].

Azərbaycanda informasiya təhlükəsizliyi yalnızca e-dövlətdə deyil digər şirkət və müəssisələrdə də istifadə edir. Bu sahələrdən biri kimi neft sahəsini göstərmək olar, yığılan məlumatların toplanması və bu məlumatların təhlükəsizliyinin qorunması çox vacibdir. Neft-qaz sahəsi üzrə beynəlxalq səviyyədə keçirilən “SPE Big Data and Analytics”, informasiyanın idarə edilməsi üzrə hər il keçirilən “European E&P Data and Information Management Conference”, “EAGE workshop on Oil and Gas Business Analytics”, “Big Data Solutions & Analytics in Upstream Oil and Gas Industry” və s. tədbirlər və orada müzakirə olunan məsələlərə nəzər salsaq, bu mövzunun nə qədər aktual olduğunu, neft-qaz sənayesində kəşfiyyat və qazma işləri çərçivəsində problemlərin həllində “big data” texnologiyalarının geniş tətbiqinin şahidi oluruq [7, 8].

Nəticə. Big Data texnologiyaları fərdi məlumatların təhlükəsizliyi baxımından ciddi problemlər yaradır. Big Data böyük həcmdə heterogen verilənlərin analizi sahəsində böyük perspektivlər vəd edən paradigma kimi meydana çıxmışdır. Big Data texnologiyaları özü ilə yeni informasiya təhlükəsizliyi təhdidləri gətirir, eləcə də təhlükəsizlik həllərində köklü dəyişikliklər vəd edir. Big data texnologiyası əsasən dövlət, şirkət və bunun kimi sahələrdə yüksək səviyyədə istifadə olunur. Digər ölkələrdə isə bu cür təhlükəsizlik sistemləri fərdi, dövlət, şirkətlərdə olur.

ƏDƏBİYYAT

1. https://az.wikipedia.org/wiki/Bulud_texnologiyas%C4%B1
2. Rasim Mahmudov “Big Data və Fərdi Məlumatların Qorunması Problemləri” “Big data: imkanları, multidissiplinar problemləri və perspektivləri” I respublika elmi-praktiki konfransı Bakı şəhəri, 25 fevral 2016-cı il
3. Rəşid Ələkbərov və Məmməd Həşimov “şəbəkə mühitində paylanmış hesablama sistemlərinin yaradılması texnologiyaları” səhifə 31
4. Security guidance “for critical areas of focus in cloud computing v4.0” səh.23
5. <https://www.canada.ca/en/treasury-board-secretariat/services/information-technology/cloud-computing/government-canada-security-control-profile-cloud-based-it-services.html>
6. Məkrufə Hacırahimova ““Big Data” Neft-Qaz Sənayesində Qərar Qəbul Etmənin Əsas Komponenti Kimi” Big data: imkanları, multidissiplinar problemləri və perspektivləri” I respublika elmi-praktiki konfransı Bakı şəhəri, 25 fevral 2016-cı il
7. Yadigar İmamverdiyev “E-dövlətin İnformasiya Təhlükəsizliyi üçün Big Data Texnologiyaları” “Big data: imkanları, multidissiplinar problemləri və perspektivləri” I respublika elmi-praktiki konfransı Bakı şəhəri, 25 fevral 2016-cı il
8. <http://www.ecim.no/conference/ecim2015/>

Cloud technology security in Azerbaijan and other countries

Verdiyev S.G., Mirzeyev A.E.

SUMMARY

The article examines the security of cloud technology from different literature and compared with comparative analysis. As a result, it has been shown that the use of cloud technology in European countries is more beneficial. This is due to the fact that some security

methods still need to be developed, but more appropriate security systems have been developed compared to Azerbaijan.

Keywords: cloud, security.

Безопасность облачных технологий в Азербайджане и других странах

Вердиев С.Г., Мирзоев А.Е.

РЕЗЮМЕ

В статье рассматриваются вопросы безопасности облачных технологий с различной литературы и по сравнению со сравнительным анализом. В результате было показано, что использование облачных технологий в европейских странах является более выгодным. Это связано с тем, что некоторые методы обеспечения безопасности, по-прежнему должны быть разработаны, но более соответствующие системы безопасности были разработаны по сравнению с Азербайджаном.

Ключевые слова: облако, безопасность.

Redaksiyaya daxilolma 15.05.2024

Çapa qəbul olunma 12.12.2024

